

ارائه مدل روابط اخلاقی همسران مبتنی بر متون اسلامی

مجید حمزه‌ای ریشه^۱

محمد رضا سالاری قر^۲

محمد دولتخواه^۳

رضا مهکام^۴

چکیده

تحقیق حاضر با هدف ارائه مدل روابط مثبت اخلاقی همسران مبتنی بر متون اسلامی صورت گرفت تا آموزه‌های اخلاق اسلامی در خانواده به‌شکلی سازمان‌یافته تنظیم شود. در این پژوهش، با استفاده از روش تحلیل محتوای متون اسلامی و بهره‌گیری از اجتهاد دانش اسلامی، مدل اخلاقی همسران به‌دست آمد. برای سنجش روایی محتوایی این مدل، اصول و خرده‌مولفه‌های اخلاقی به‌دست‌آمده در قالب پرسشنامه‌ای با طیف لیکرت چهار گزینه‌ای، به کارشناسانی که دانش آموختگان علوم اسلامی و روان‌شناسی بودند، ارائه شد. سپس داده‌های کمی با استفاده از شاخص روایی محتوایی (CVI) تحلیل گردید.

پس از استنباط مبانی هستی‌شناختی، انسان‌شناختی و معرفت‌شناختی اخلاق اسلامی همسران، اصول اخلاقی زوجین در دو سطح، شناسایی و طبقه‌بندی شد. اول، اصول اخلاقی همسران متمرکز بر خویش‌نشان شامل: عدالت، خودشناسی و خودسازی، عفت و خویش‌نشان‌داری، صبر و تاب‌آوری و محاسبه و مراقبه؛ و دوم، اصول اخلاقی حاکم بر روابط همسران شامل: مودت، احسان، حسن خلق، تدبیر منزل و تأمین نیازهای همسران. یافته‌های به‌دست‌آمده روایی محتوایی اصول اخلاقی همسران متمرکز بر خویش‌نشان، حاکی از $0.9 < 0.81\%$ برای اصول اخلاقی عدالت، خودشناسی و خودسازی و عفت؛ و همچنین با اعتبار $0.9 < 0.81\%$ برای اصول اخلاقی صبر، محاسبه و مراقبه بود. همچنین روایی محتوایی $0.9 < 0.81\%$ برای اصول اخلاقی متمرکز بر همسران سوی کارشناسان بود. علاوه بر این، خرده‌مولفه‌های اخلاقی همسران در هر دو سطح یادشده، به‌صورت متفاوت حاکی از روایی $0.9 < 0.81\%$ است. **واژه‌های کلیدی:** اخلاق همسران، مدل اخلاقی، روابط اخلاقی، مبانی، اصول، مولفه‌های اخلاق اسلامی.

۱. دانش‌پژوه سطح ۳ حوزه؛ کارشناس ارشد گرایش مشاوره دانشگاه معارف اسلامی. (نویسنده مسئول) hamzehi.ac@gmail.com

۲. دانش‌آموخته سطح ۴ حوزه؛ استادیار گروه روانشناسی پژوهشگاه حوزه و دانشگاه. msalarifar@rihu.ac.ir

۳. دانش‌آموخته سطح ۴ حوزه؛ استادیار گروه روانشناسی موسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی (ره). dolatkhah110@gmail.com

۴. دانش‌آموخته سطح ۳ حوزه؛ استادیار گروه روانشناسی موسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی (ره). reza.mahkam@gmail.com

۱. طرح مسئله

ارتباط زناشویی از ارتباط‌های دیرین بشری است که کیفیت این ارتباط می‌تواند مایه شادی یا درد و رنج آدمی باشد. مطالعات نشان داده است سطح بالای سازگاری در میان افرادی دیده می‌شود که زوج‌ها در آن با یکدیگر ارتباط خوبی دارند و رابطه مثبتی بین ارتباط زوج‌ها و سازگاری زناشویی وجود دارد (بردی اوزونی درجی و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۲۶). ارتباط مؤثر و کارآمد زناشویی^۱، از مهم‌ترین جنبه خانواده‌های دارای عملکرد مطلوب است (یوسفی، ۱۳۹۰، ص ۱۸۴). در مقابل، طلاق از معتبرترین شاخص‌های آشفتگی روابط زناشویی است (سالاری فرو همکاران، ۱۳۹۲، ص ۱۳). رایج‌ترین مشکل در ازدواج‌های ناآرام و پردردسر، کیفیت روابط زناشویی ضعیف است. هنگامی که روابط صمیمی زن و شوهر خدشه‌دار می‌شود و تفاهم زناشویی کاهش می‌یابد، عوارضی مخرب برای بهداشت روانی اعضای خانواده پدید می‌آورد و موجب آشفتگی روابط زناشویی می‌شود (یوسفی، ۱۳۹۰، ص ۱۸۴). اختلاف‌های خانوادگی، طلاق، فرزندان بی‌سرپرست و بزهکاری نوجوانان در عصر حاضر نشان‌دهنده مشکلات اساسی در خانواده است که ریشه آن در کیفیت روابط بین زوج‌هاست (سالاری فرو همکاران، ۱۳۹۳، ص ۳۳۰). بر اساس رویکرد تلفیقی مارکس^۲، کیفیت روابط زناشویی، سیستمی است. مارکس معتقد است یک فرد متاهل دارای سه زاویه درونی، زاویه همسری و زاویه بیرونی است. اولین زاویه، خود درونی فرد است که در بُعد درونی فرد و تلاش‌ها و انگیزه‌ها و انرژی‌های گوناگون است. زاویه دوم، رابطه با همسر است؛ آن بخش از خود که به‌طور مداوم به همسر توجه می‌کند، با او هماهنگ می‌شود و از او مراقبت می‌کند. زاویه سوم به آنچه که خارج از خود به جز همسر را نشان می‌دهد. (یوسفی، ۱۳۹۰، ص ۱۸۵)

بر اساس این رویکرد، تغییرات ارزشی در خانواده به‌ویژه در دهه‌های اخیر، این نهاد را از جنبه‌های مختلف تهدید می‌کند. یکی از این موارد، تعاملات اخلاقی در زندگی زناشویی به‌ویژه در نسل جوان است (سالاری فرو همکاران، ۱۳۹۲). بی‌اعتنایی به فضیلت‌ها و آموزه‌های اخلاق اسلامی در تعامل زوجین موجب بروز نابهنجاری‌هایی در نهاد خانواده از جمله افزایش طلاق شده است. در مقابل، متخلق شدن به اخلاق اسلامی، روابط همسران را سامان می‌بخشد. به همین دلیل،

1. Quality of marital relations

2. Marks

علمای اخلاق بخش مهمی از توصیه‌های خود را به مناسبات اعضای خانواده اختصاص داده‌اند. (سالاری فرو همکاران، ۱۳۹۳، ص ۱۴)

از منظر قرآن کریم، بایسته‌های اخلاقی، پیوند مودت‌آمیز و عاشقانه همسران را استوار می‌سازد (حافظی، ۱۳۸۷، ص چکیده). اخلاق نه تنها برای سعادت‌مندی اخروی، بلکه برای آسایش در زندگی دنیوی نیز لازم است و در سایه فضیلت‌های اخلاقی، آسایش در زندگی ممکن می‌شود (سالاری فرو همکاران، ۱۳۹۳، ص ۲۰۸). حقوق‌دانان به این نتیجه رسیده‌اند که کارآمدی خانواده، منوط به رعایت آمیزه‌ای از اصول حقوقی و اخلاقی است و توجه صرف به فنون حقوقی، ناموفق است. دولت‌ها هر چه برای تحکیم این نهاد از اهرم‌ها و ابزار قانونی استفاده کرده و به گسترش تمهیدات قانونی پرداخته‌اند، کمتر توانسته‌اند خانواده را تحکیم کنند. با این حال، دروازه‌های خانواده به سوی ایمان و اخلاق باز است. (حافظی، ۱۳۸۷، ص چکیده)

موریس و مک دونالد^۱ معتقدند در هر عرصه رفتار و فعالیت انسان، ارزش‌های اخلاقی سهم قابل توجهی را در جهت‌دهی رفتار وی ایفا می‌کنند. از نگاه دیگر، هرگاه انسان در عرصه رفتار با تصمیم‌گیری مواجه می‌شود، معیارها و ارزش‌های اخلاقی می‌توانند تکیه‌گاه نیرومندی برای تصمیمات نهایی اتخاذشده باشند (سیفی قوزلو و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۱۱۷). بر این اساس، رفتارهای اخلاقی مثبت، یک امر خصوصی در زندگی شخصی نیست که فقط یک مسئله معنوی بوده و تنها برای زندگی اخروی فایده داشته باشد؛ بلکه همه مسائل اخلاقی، آثاری در زندگی مادی و معنوی جامعه بشری دارند. به عنوان نمونه، صبر، راستگویی، محبت، تکریم، سلام‌کردن، دلسوزی و مهربانی و مثبت‌اندیشی، باعث کارآمدی خانواده می‌شود. رضایت زناشویی فرآیندی است که در طول زندگی زوجین به وجود می‌آید؛ زیرا لازمه آن، انطباق سلیقه‌ها، شناخت ویژگی‌های شخصیتی، ایجاد قواعد رفتاری و شکل‌گیری الگوهای مراوده‌ای است. (صفورایی پاریزی، ۱۳۸۸، ص ۹۳)

هالستد و مک‌فلین^۲ و دیگران معتقدند انسان دارای ابعاد وجودی متنوعی است که برای شکوفا و متعالی شدن، نیاز به تربیت دارد. در این میان، پرورش فضایل اخلاقی از مهمترین و مشکل‌ترین کارهاست و از هدف‌های مهم و والای جوامع بشری بوده است (وحدانی اسدی، ۱۳۹۵، ص ۱۹۲). هر جامعه برای ادامه حیات خود و تبیین اینکه در زندگی چه چیزی معنی‌دار است و افراد باید به

1. Morris & McDonald

2. Halstead & McLaughlin

چه هنجارهای اخلاقی احترام بگذارند، به برنامه‌ای اصولی و پاسخی منطقی نیاز دارد. (خلیلی و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۱۴۳)

برای تحکیم روابط همسران بر اساس اخلاق، نیازمند مدلی سازمان یافته و منسجم از آموزه‌های اسلامی در خانواده هستیم تا از طریق آن، شناخت همسران و در نتیجه، رفتار آنها اصلاح شود. پژوهش‌های متعدد در زمینه اخلاق همسران، معمولاً به یک یا چند ویژگی و سازه اخلاقی در این حوزه ارتباطی پرداخته است و از سازمان یافتگی مناسب برخوردار نیست. مسائل اخلاقی در خانواده، در ضمن فضیلت‌هایی مانند مودت^۱، رحمت^۲، رفق^۳، ملایمت^۴، مدارا^۵، سازگاری^۶، حقوق‌مداری^۷، نیک‌رفتاری^۸، تکریم^۹، تفاهم و توافق^{۱۰}، بخشش^{۱۱}، گذشت^{۱۲}، شکیبایی^{۱۳}، صداقت^{۱۴}، نفی خشونت^{۱۵} و همکاری در خانه^{۱۶} ارائه شده است (دلشاد تهرانی، ۱۳۸۳، ص ۴). متون اسلامی از حسن معاشرت به عنوان اصل بنیادین در تعامل بین همسران یاد می‌کند و بسیاری از آنچه در آیات قرآن و احادیث معصومین (علیهم‌السلام) برای ایجاد آرامش، اعتماد، اطمینان، محبت و احترام در روابط همسران مطرح شده است به معاشرت معروف در روابط زوجین باز می‌گردد. (پسندیده، ۱۳۹۴، ص ۱۲۰)

پژوهش حاضر به اخلاق ارتباطی زوجین به صورت متمرکز پرداخته و تلاش کرده است مدلی سازمان یافته و یکپارچه اخلاقی در دو سطح متمرکز بر فرد (زاویه درونی) و متمرکز و حاکم بر رابطه با

1. Amity
2. Humaneness
3. Camaraderie
4. Mildness
5. Lenity
6. Adjustment
7. Oral rights
8. Good behavior
9. Reverence
10. Agreement
11. Forgiveness
12. Pardon
13. Tolerance
14. Veracity
15. Negation of violence
16. Collaboration at home

همسر (زاویه همسری) ارائه دهد. لازم است عناصر این مدل، همگون و مرتبط با یکدیگر باشند. در این پژوهش سعی بر آن است که مبانی اخلاقی روابط همسران و اصول و خرده مولفه ها و نمودهای اخلاقی مبتنی بر مبانی اخلاقی، از متون اسلامی استخراج گردد و در یک مدل ارائه شود.

۲. روش پژوهش

نوشتار حاضر، پژوهشی بنیادی نظری است که در جستجوی کشف حقایق، واقعیت ها و شناخت پدیده ها است و مرزهای دانش بشر را توسعه می دهد. اطلاعات و مواد اولیه تحقیق به شیوه کتابخانه ای گردآوری شد و سپس به روش های مختلف استدلال، مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. در این پژوهش، محقق به توصیف عینی مبانی، اصول، مولفه ها و نمودهای اخلاقی همسران پرداخت. برای روشن شدن دیدگاه متون اسلامی درباره اصول اخلاقی همسران و مولفه های شکل دهی این اصول، از روش اجتهادی استفاده شد. بدین گونه که در مرحله اول، ضمن بررسی موضوع اخلاق همسران در متون اسلامی و پس از معین کردن اسناد و مدارک، با بهره گیری از روش تحلیل محتوا و رمزگذاری، مطالب به دست آمده تحلیل شد و استنتاج هایی درباره اصول و مولفه های اخلاقی همسران به دست آمد. سرانجام داده های جمع آوری شده، ترکیب، جمع بندی و نتیجه گیری شد. سپس بر پایه روش استقرایی، به گردآوری داده ها در متون اسلامی پرداخته شد. واحد مشاهده، آیات قرآن و روایات اسلامی بود. برای جمع آوری داده های مربوط، مراحل ذیل انجام گرفت:

اول: انتخاب کلیدواژه های عربی متناسب و متناظر با بحث اخلاق همسران. برخی کلیدواژه ها به این شرح بود: نکاح، زوج، بعل، رجال، نساء، مرثه یا امراه، اهل، معروف، احسان، مودت، منزل، بیت، الفت، سکونت.

دوم: تعیین منابع معتبر اسلامی:

الف) قرآن، با استفاده از تفاسیر موجود و کتب لغت، مفاهیم آیات قرآن روشن می شود.

ب) کلمات پیامبر اسلام ﷺ که اعتبار کلمات ایشان به استناد کلام الهی است.

ج) کلمات اهل بیت پیامبر اسلام با تصریح شیعه و سنی و مدارک معتبر ائمه معصومین (علیهم السلام) همواره با قرآن بوده و بین آنها و قرآن تا قیامت انفکاک نیست.

سوم: شناسایی و استخراج آموزه های مربوط به اخلاق همسران بر اساس کلیدواژه ها، با استفاده از قرآن، تفاسیر و کتب مرتبط در مجموعه های نرم افزاری موسسه کامپیوتری علوم اسلامی نور،

مجموعه حدیثی خانواده مربوط به مرکز تحقیقات زن و خانواده با بیش از ۱۳ هزار آموزه در موضوع خانواده با عناوین فقهی، حقوقی و اخلاقی، روایات و آیات مربوط به اصول اخلاقی همسران همراه با مصادیق و مولفه‌های آن و نیز کتبی دیگر همانند دانشنامه قرآن و حدیث از محمد محمدی ری شهری، چهارم: استخراج و دسته‌بندی داده‌ها و گزاره‌های مربوط به اخلاق همسران از متون دینی با تشکیل یک خانواده حدیث و تفکیک آنها از نظر موضوعی و مفهومی به این شرح صورت گرفت: یافته‌های مربوط به خانواده اخلاق محور شامل حدود و مرزهای اخلاق و ارزش‌های حاکم بر نهاد خانواده و به‌ویژه همسران؛ اخلاق همسران در دو قالب اخلاق شوهر و اخلاق زن و آسیب‌شناسی اخلاقی همسران در دو قالب آسیب‌شناسی اخلاق شوهر و زن و بررسی سازوکار یافته‌های اخلاقی همسران در ارتقاء کیفیت روابط همسران.

پنجم: استنباط و نتیجه‌گیری از آموزه‌های دینی استخراج شده بر اساس روش‌های مصطلح در علم اصول همراه با فهم لغات عربی، به‌کارگیری ادبیات عرب با استفاده از فهم دلالت‌های لفظی و معنایی آموزه‌های مربوط، جمع‌بندی یافته‌ها و رفع اختلاف میان آنها و دستیابی به یک نظر نهایی. از این رو، چون پژوهش حاضر از نوع کیفی بوده و به دنبال ارائه یک مدل یکپارچه اخلاقی برای همسران است، برای اعتباریابی این مدل، اصول اخلاقی همسران و مولفه‌های اخلاقی مرتبط با هر اصل، در قالب پنج کاربرد مربوط به اصول اخلاقی متمرکز بر خویشتن و پنج کاربرد مربوط به اصول اخلاقی متمرکز بر همسر، با طیف لیکرت چهار نقطه‌ای (کاملاً موافقم، موافقم، کاملاً مخالفم، مخالفم) به ده نفر از کارشناسان دانش آموخته علوم اسلامی و روان‌شناسی، ارائه، نظرخواهی و اصلاح شد. بر این اساس، در مرحله اول، مسئله پژوهش تعریف شد و در مرحله دوم، متخصصان مرتبط با دانش پژوهش، تعیین شدند. در مرحله سوم، متخصصان نظر مستقل خود را درباره عوامل مرتبط با پژوهش ارائه دادند و پژوهشگر با استفاده از ضریب شاخص روایی محتوایی (CVI)، داده‌های کمی را تحلیل کرد. بدین صورت با تجمیع امتیازات موافق برای هر بخش که امتیاز «کاملاً موافقم و موافقم» کسب کردند، با تقسیم بر تعداد کل پانل خبرگان محاسبه شد. لذا برای اعتباریابی محتوای مدل حاضر، به نظرات و ایده‌های کارشناسان رجوع شد.

۳. یافته‌های پژوهش

بر اساس یافته‌های محقق، مدل اخلاقی روابط همسران مبتنی بر متون اسلامی، در دو سطح اخلاقی

است. سطح اول مربوط به اصول و مولفه‌های اخلاقی متمرکز بر فرد و خویشتن بوده و شامل: عدالت، عفت، صبر، خودشناسی، خودسازی، مراقبه و محاسبه است. هر کدام از اصول، دارای مولفه‌ها و نمودهایی است که از پایداری آن اصل حکایت می‌کند. در سطح دوم، اصول و مولفه‌های متمرکز و حاکم بر رابطه با همسر است و شامل: مودت، رحمت، احسان، حسن خلق، تدبیر منزل و تامین نیازها است. این سطح از اخلاق زناشویی نیز دارای مولفه‌ها و نمودهای رفتاری است که به وجود آن اصول، عینیت می‌بخشد. مدل اخلاقی روابط همسران، دارای سه عنصر مبانی (هستی‌شناسی، انسان‌شناسی و معرفت‌شناسی)، اصول و مولفه‌های اخلاقی است. مولفه‌ها و نمودها بر اصول اخلاقی بنا شده و اصول اخلاقی، بر مبانی هستی‌شناسی، انسان‌شناسی و معرفت‌شناسی مبتنی است. یافته‌های این مدل در جدول‌هایی متناسب با یافته‌های مربوط به مبانی، اصول و مولفه‌های اخلاقی همسران ارائه شده است.

۳،۱. مبانی تبیین اخلاق اسلامی همسران^۱

الف) مبانی هستی‌شناختی

۱. **خدا محور:** خدا محوری در روابط همسران، به معنای باور به حضور (علق، ۱۴) و باور به نیازمند بودن به خداوند (فاطر، ۱۵)، در برابر خودمحوری است. از این رو، همسرانی که به حضور خداوند در زندگی باور دارند، به همان میزان، محبت را در روابط خود تجربه می‌کنند. (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۵، ص ۳۲۰)
۲. **تکامل هستی:** از دیدگاه توحیدی، کمال نهایی انسان در پرتو اخلاق حاصل می‌شود؛ لذا رابطه افعال اخلاقی با کمال انسانی، حقیقی بوده و رابطه فعل با نتیجه‌اش است. (امین‌زاده، ۱۳۷۸، ص ۳۸). از این رو، حسن خلق همسران، حاکی از کمال آنها دارد. (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۲۲، ص ۲۸۵)
۳. **ارتباط دنیا با آخرت:** بیانگر آن است که رفتار همسران در این دنیا هرگونه‌که باشد، نتیجه آن را در آخرت خواهند دید. (ورام، ۱۳۶۹، ج ۱، ص ۱۸۳)
۴. **گسترش زوجیت در هستی:** به این معنی است که زن و مرد با قرار گرفتن در کنار یکدیگر و از

۱. منظور از مبانی مطرح شده، مبانی کلی اخلاق اسلامی هستند. از آن جایی که باید اصول و مولفه‌های مثبت اخلاقی همسران به دست آیند و خارج از مبانی کلی نباشند، محقق لازم می‌داند این اصول بر مبنا و اساس مبانی کلی اخلاق اسلامی قرار داده شوند.

فردیت به زوجیت رسیدن با پیوند مشروع ازدواج، به آرامش روانی می‌رسند و به تبع آن، میان آنها مودت و محبت شکل می‌گیرد. (روم، ۲۱)

ب) مبانی انسان‌شناختی:

۱. **انسان دارای فطرت الهی:** اخلاق، یکی از جنبه‌های فطری انسان است که به صورت استعدادی نهفته در وجود انسان نهاده شده و برای اینکه همسران به کمال لایق خود برسند باید این جنبه از وجود خود را شکوفا سازند تا از یاداش همیشگی خداوند برخوردار شوند. (تین، ۴)
۲. **نیازمند بودن انسان:** به این معنی که ارزش‌های اخلاقی، ریشه در نیازهای زوجین دارد. نیازهای همسران شامل نیازهای مادی و جنسی، که اخلاق مربوط به خود را دارد؛ و نیازهای عاطفی مانند پیوند جویی، صمیمیت، الفت، انس و جلب محبت است. رفتارهای اخلاقی نیک همسران، نیازهای فطری آنها را برآورده می‌کند. (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷۵، ص ۲۳۷)
۳. **اجتماعی بودن انسان:** مبانی «وابسته و نیازمند بودن انسان‌ها به یکدیگر» به هویت جمعی انسان اشاره دارد. لذا می‌توان نیازمند بودن انسان‌ها به یکدیگر را به عنوان یکی از مبانی اساسی تبیین و توجیه اصول اخلاقی همسران در نظر گرفت (صفایی مقدم، ۱۳۹۵، ص ۲۸). بروز و ظهور فضیلت‌های اخلاق میان فردی مانند: حسن خلق، احسان، محبت، و یا ردیلت‌های اخلاق میان فردی مانند: سوء خلق و پر خاشگری، در اجتماع به وجود می‌آید. زندگی همسران به عنوان کوچک‌ترین نهاد اجتماعی و به دلیل گرایش به یکدیگر، محل تجلی اخلاقیات زندگی است.
۴. **انسان دارای فقر و جودی:** همسران برای رسیدن به خوشبختی باید مطیع همه دستورات و اوامر الهی باشند؛ زیرا انسان به خداوند و به راهبردهای اخلاقی که با خطاب‌های قرآنی و کلام معصومین برای هدایت ایشان تعیین شده، نیاز دارد. (قصص، ۲۴)
۵. **آزاد و مختار بودن انسان:** افعال و ملکات انسان، که فضیلت و انسانیت او وابسته به آنها است، پیرو اراده انسان می‌باشند. مسئولیت انسان‌ها در برابر یکدیگر زمانی وجهه اخلاقی به خود می‌گیرد که بر مبنای اراده و اختیار خود فرد باشد، نه عوامل دیگری مانند: ترس، طمع و چشمداشت و... (بیرونی کاشانی و باقری، ۱۳۸۷، ص ۲۹). بنابراین می‌توان گفت یکی از مبانی اخلاق، آزادی و اختیار انسان است که با استفاده از آن می‌توان اصول مثبت اخلاقی همسران را توجیه کرد.

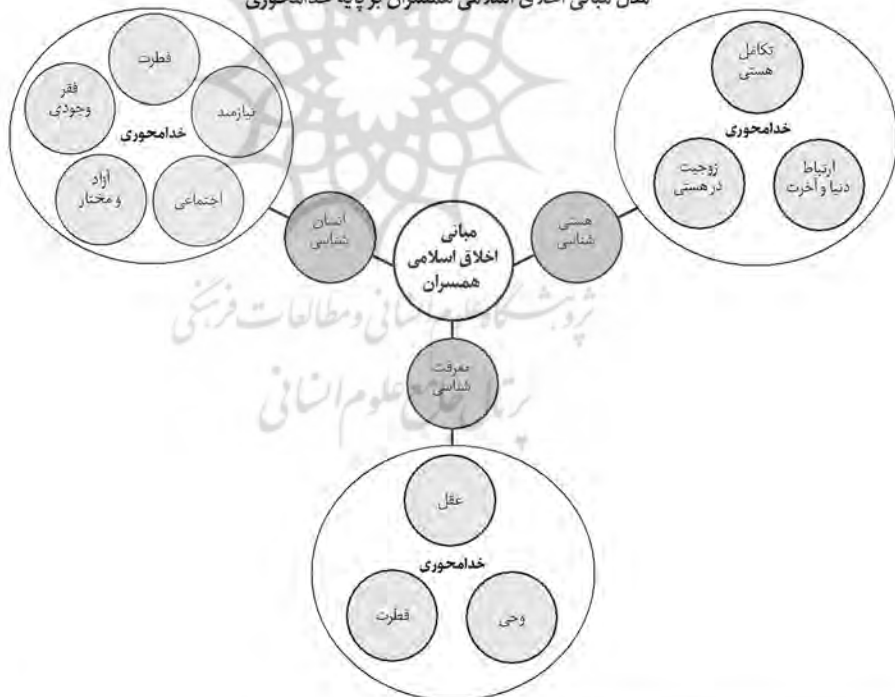
ج) مبانی معرفت شناختی^۱

۱. **عقلانی بودن اخلاق:** قدرت اندیشه ورزی به عنوان ملاکی برای تشخیص افعال اخلاقی و به ویژه در مواقع تعارض به کار می رود. همسران به کمک عقل و اندیشه ورزی می توانند بین تعارض های اخلاقی پیش آمده، تمایز قائل شوند و تمایلی را که بهتر است، برگزینند. (صفایی مقدم و همکاران، ۱۳۹۵، ص ۳۰)

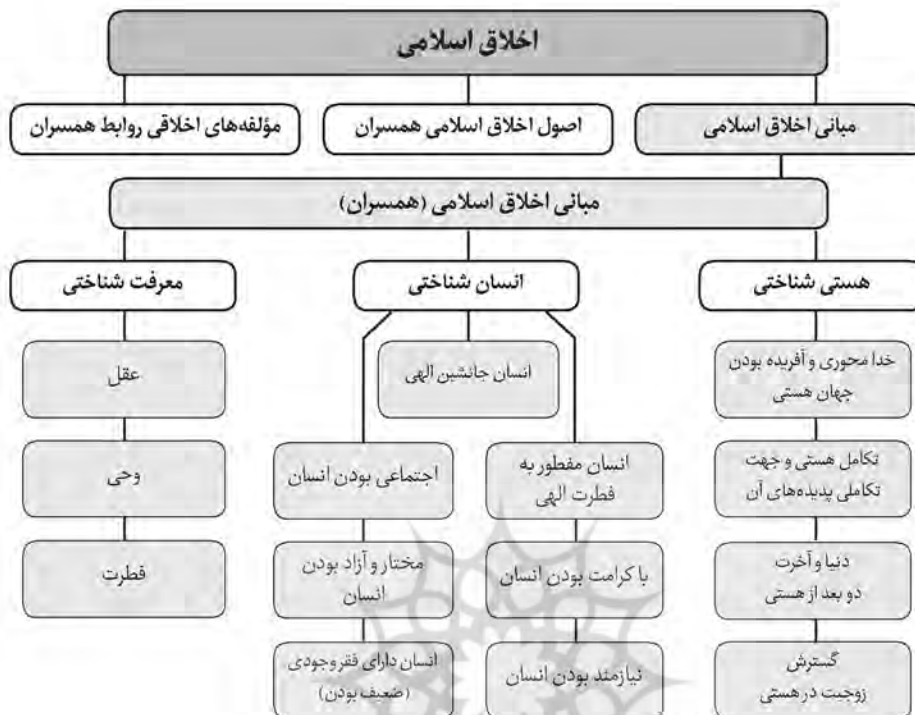
۲. **وحيانی بودن اخلاق:** قرآن کامل ترین برنامه اخلاقی همسران است که در آن، مسیر زندگی آنها به صورت کلی ترسیم گردیده و به صورت ضمنی و آشکار به مبانی اخلاقی و اصول آن اشاره شده است. (همان)

۳. **فطری بودن اخلاق:** به این معنی است که همسران، برخی از اصول و ارزش های اخلاقی را به صورت فطری درک می کنند، بدون اینکه نیازی به یادگیری آنها از طریق اجتماع داشته باشند. (همان)

مدل مبانی اخلاق اسلامی همسران بر پایه خدامحوری

۱. منظور از مبانی معرفت شناختی، آن دسته از مبانی است که برای تبیین اصول اخلاقی همسران ذکر شده است؛ یعنی اینکه اخلاق همسران، ابعادی هم چون عقلانی بودن، وحيانی بودن و فطری بودن دارد.

۳،۲. اصول و مؤلفه‌های اخلاق اسلامی همسران

الف) اصول اخلاق اسلامی همسران متمرکز بر خویشستن و مؤلفه‌های آن

۱. **عدالت:** این اصل اخلاقی متمرکز بر فرد، پایه بسیاری از صفات اخلاقی دیگر و به منزله رکن رابطه زناشویی است. منظور از عدالت در اخلاق همسران، عدالت درون فردی و صدارت قوه عاقله است. اعتدال و میانه‌روی در رفتارها و هیجان‌ها، نمود و نشانه عدالت درونی فرد است که این حالت، به عدالت در روابط با دیگران می‌انجامد. هرچه همسران در روابط خود، متعهد به عدالت می‌شوند، پیوند آنها عمیق‌تر، دوستانه و پایدار می‌شود. یافته‌های متون اسلامی بیانگر آن است که انصاف به عنوان نمود عدالت درون فردی، بالاترین اعمال در حوزه رفتاری فرد (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۱۴۴ و مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷۲، ص ۳۱)، اخلاق انسان‌های بالیمان (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۲۴۱)، موجب ارتقاء کیفیت زندگی (حر عاملی، ۱۴۰۹، ج ۱۵، ص ۲۸۴)، تداوم نعمت

(مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷۲، ص ۳۹ و ابن بابویه، ۱۳۷۸، ج ۲، ص ۲۴)، محبت، مودت، الفت، آسایش، راحتی در زندگی و برطرف‌کننده اختلاف است (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ص ۳۹۴-۳۹۵). بنابراین عدالت درون فردی با مولفه‌ها و نمودهایی در سه حوزه تنظیم بینشی (شناختی) (لیثی واسطی، ۱۳۷۶، ص ۱۱۹ و کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۳۶۲)، تنظیم گرایشی (هیجانی) (حرعاملی، ۱۴۰۹، ج ۱۲، ص ۱۷۲) و تنظیم کنشی (رفتاری) نمود پیدا می‌کند. (لقمان، ۱۳۹۱)

۲. خودشناسی و خودسازی: (مآئده، ۱۰۵؛ تحریم، ۶؛ لیثی واسطی، ۱۳۷۶، ص ۲۰۳؛ مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷۵، ص ۱۸۰؛ شریف رضی، ۱۳۸۰، ج ۱۴۹ و مطهری، ۱۳۶۸، ج ۲، ص ۲۸۳-۲۸۴) اصلی اخلاقی است که ارزش امور، مرهون آن است. هنگامی که فرد، حالات، صفات و ابعاد وجودی خویش را بشناسد و در تقویت موارد مثبت و اصلاح موارد منفی بکوشد، خودسازی امکان‌پذیر می‌شود. خودسازی، شامل مولفه‌هایی مانند رسیدگی و تنظیم امور مربوط به جسم و حیات نباتی، غریز و حیات حیوانی و تنظیم ابعاد روانی و رفتاری و زندگی معنوی است که از این اصل اخلاقی حکایت می‌کنند. (صادقی و سبحانی‌نیا، ۱۳۹۰، ص ۲۴-۲۵)

۳. عفت‌ورزی و خویشتنداری: عفت حالتی برای نفس و جان آدمی است که به وسیله آن از غلبه و تسلط شهوت جلوگیری می‌شود (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ج ۱، ص ۵۷۳). با بررسی در منابع اسلامی، به نمودهای کنشی و گرایشی عفت جنسی پی می‌بریم:

الف) کنترل شهوت؛ یکی از شاخص‌ترین نمودهای عفت جنسی است که در واقع، نوعی خودکنترلی است. (مومنون، ۲۳ و ۵؛ حرعاملی، ۱۴۰۹، ج ۲، ص ۱۱۸ و کلینی، ۱۴۰۷، ج ۵، ص ۵۶۴)

ب) کنترل نگاه؛ از نمودهای رفتاری عفت محسوب می‌شود. (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۵، ص ۵۲۱؛ ابن بابویه، ۱۳۶۲، ج ۱، ص ۳۲۱؛ برقی، ۱۳۷۱، ج ۱، ص ۲۹۵ و مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۱۰۱، ص ۳۹)

ج) عفت در بیان و گفتار؛ این نمود و مولفه عفت‌ورزی، یک نمود رفتاری است که شامل رازداری و حفظ حریم و آبروی همسر هم می‌شود. (حرعاملی، ۱۴۰۹، ج ۲، ص ۳۵۸؛ کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۱۶۵ و ابن بابویه، ۱۳۶۲، ج ۱، ص ۳۲۱)

د) عفت مرتبط با بدن و جسم فرد یعنی پوشش، حفظ و نگهداری اندام در برابر دیگران،

حاکمی از نمود و نشانه ظاهری و رفتاری عفت‌ورزی و خویش‌انداری است.^۱ (کلینی،

۱۴۰۷، ج ۵، ص ۵۱۸-۵۲۰)

۴. **صبر و تاب‌آوری:** ویژگی باثبات درونی است که نتیجه آن، مدیریت احساسات، هیجانات و

توان تحمل و تاب‌آوری سختی‌ها در کارهاست (مرحمتی و یوسفی، ۱۳۹۲، ص ۱۴۰). تاب‌آوری به منزله رأس امور، بیان شده و در صورت نبود آن، در امور زندگی، اختلال به وجود می‌آید و گویی همه چیز از دست رفته به نظر می‌رسد (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۲۲۱ و ۲۲۰). نمودها و مولفه‌های صبر و تاب‌آوری شامل:

(الف) درنگ و نهفتگی؛ (ورام، ۱۳۶۹، ج ۲، ص ۲۶۶؛ شریف رضی، ۱۳۸۰، ج ۴۶، ص ۴۶۰ و ابن ابی‌الحدید، ۱۴۰۴، ج ۱۹، ص ۲۷)

(ب) استقامت و پایداری در ناخوشایندی‌ها؛ (آل عمران، ۴۶؛ دیلمی، ۱۴۰۸، ص ۳۲۵ و مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷۹، ص ۱۴۴)

(ج) انجام رفتارهای مثبت؛ (شوری، ۴۳؛ بقره، ۱۷۷؛ ابن‌شعبه حرانی، ۱۳۶۳، ص ۲ و کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۲۳۱)

(د) رضامندی فرد از موقعیت موجود؛ (طه، ۱۳۰ و تنبیه‌الخواطر، ۱۳۶۹، ج ۱، ص ۴۲)
(ه) تعالی؛ مفهومی است که می‌توان آن را بالاترین درجات از مولفه‌های صبر و تاب‌آوری دانست. بدین معنا که فرد در موقعیت‌های ناملاّیم زندگی، علاوه بر اینکه در برابر سختی‌ها، نهفتگی، پایداری، عزم بر نیک‌رفتاری و رضایت دارد، در برابر رنج و سختی موجود، خداوند را ستایش و شکر می‌کند. (رعد، ۲۲ و کلینی، ۱۴۰۷، ج ۳، ص ۱۱۶)

۵. **محاسبه و مراقبه:** توجه به خودمحاسبه‌گری و خودمراقبتی؛ (حشر، ۱۸؛ طوسی، ۱۴۱۴، ص ۱۱۶؛ شریف رضی، ۱۳۸۰، ج ۱۷۶، سالاری‌فر، ۱۳۹۳، ص ۲۳۱-۲۳۲؛ جیل‌دوبا، ۱۹۷۵، ص ۲۲۶ و Walsh, 2009, p. 47). این ویژگی اخلاقی متمرکز بر خویش‌شن، به خوش اخلاقی، خودکنترلی و صمیمیت اجتماعی منجر می‌شود (سواری و عبدی‌پور، ۱۳۹۶، ص ۷). این فضیلت اخلاقی با مولفه‌های زیر نمود پیدا می‌کند:

۱. به نظر می‌رسد که دو مولفه عفت‌ورزی و خویش‌انداری با یکدیگر همخوان و یکسان هستند؛ اما تفاوت در این است که مولفه «الف» به کنترل هیجانی اشاره دارد؛ در حالی که مولفه‌ها و نمودهای «ب»، «ج» و «د» الزاما از طریق رفتار و ظاهر فرد صورت می‌گیرد، به بیان دیگر، سه مولفه اخیر به نوعی به کنترل شهوت یعنی مولفه «الف» باز می‌گردند و این سه مولفه، به صورت جزئی‌تر و دقیق‌تر، مولفه «الف» را تبیین می‌کنند.

- الف) مراقبت از اندیشه و فکر (خودمراقبتی شناختی): (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ص ۶۲۳)
- ب) مراقبت از قلب به عنوان مرکز هیجانات (خودمراقبتی هیجانی): (همان، ص ۲۳۵ و طباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۱۵، ص ۳۱۷)
- ج) گوش، چشم و زبان به عنوان اندام ارتباطی که با ارزیابی رفتار (خودمراقبتی رفتاری) مورد مراقبت و ارزیابی قرار می‌گیرد: (ابن شعبه حرانی، ۱۳۶۳، ص ۲۵۶)
- د) تنبیه: در صورتی که فرد، موفق به خودکنترلی نشود، برای اصلاح خویشتن، در موقعیت‌هایی برای خود محرومیت‌ها و یا محدودیت‌هایی را قرار می‌دهد. (شریف رضی، ۱۳۸۰، خ ۱۹۳)

ب) اصول اخلاق اسلامی همسران متمرکز بر رابطه با همسر و مولفه‌های متناظر بر آن

۱. مودت و رحمت: به عنوان اصلی اخلاقی (روم، ۲۱؛ کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۶۴۳؛ ابن بابویه، ۱۳۶۲، ج ۴، ص ۴۱۶؛ حر عاملی، ۱۴۰۹، ج ۱۲، ص ۱۷۲؛ مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۲۶، ص ۲۶۵؛ نوری، ۱۴۰۸، ج ۱۴، ص ۲۴۴ و Walsh, 2009, p.283) در روابط همسران شمرده می‌شود که دارای مولفه‌ها و نمودهایی ذیل است:

الف) محبت کلامی؛ (بقره، ۸۳؛ حج، ۲۴؛ لیشی واسطی، ۱۳۷۶، ص ۴۵۶؛ ابن بابویه، ۱۳۶۲، ج ۳، ص ۳۸۹؛ نوری، ۱۴۰۸، ج ۱، ص ۲۵۲؛ کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۱۲۷، حر عاملی، ۱۴۰۹، ج ۱۲، ص ۵۴ و صادقی و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۱۶)

ب) نگاه عاطفی و رحیمانه؛ (محمدی ری شهری، ۱۳۹۱، ج ۳، ص ۴۲۸)

ج) محبت لمسی؛ (همان و مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۱۸، ص ۱۱)

د) رفتارهای مثبت در شکل های مختلف؛ (محمدی ری شهری، ۱۳۸۹، ج ۱، ص ۶۴۱؛ ابن بابویه،

۱۳۶۲، ج ۱، ص ۲۷؛ کلینی، ۱۴۰۷، ج ۵، ص ۳۸۲ و نوری، ۱۴۰۸، ج ۱۴، ص ۲۵۷)

ه) سپاسگزاری؛ (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ص ۲۸؛ ابن بابویه، ۱۴۱۳، ج ۳، ص ۴۴۰ و مجلسی،

۱۴۰۳، ج ۷۵، ص ۵۳)

و) ملاقات های جذاب؛ (لیشی واسطی، ۱۳۷۶، ص ۲۲۷؛ کلینی، ۱۴۰۷، ج ۵، ص ۲۵۸؛ خمیری، ۱۴۱۳،

ص ۸؛ ابن بابویه، ۱۳۶۲، ج ۲، ص ۶۲؛ طبرسی، ۱۳۷۰، ص ۷۹؛ مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷۳، ص ۱۱۰؛

مازندرانی، ۱۳۸۲، ج ۱۱، ص ۹۴؛ نوری، ۱۴۰۸، ج ۸، ص ۴۵۳ و حر عاملی، ۱۴۰۹، ج ۲۰، ص ۳۲)

ز) خوش بینی؛ (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ص ۲۲۸، ۳۵۳ و ۶۴۱)

ح) رفق و مدارا؛ (همان و کلینی، ۱۴۰۷، ج ۵، ص ۵۳۵)

ط) حیا و حشمت به معنای احترام؛ (ابن شعبه حرانی، ۱۳۶۳، ص ۳۷؛ ابن شهر آشوب، ۱۳۷۹،

ج ۲، ص ۷۷ و ابن ابی الحدید، ۱۴۰۴، ج ۲، ص ۲۷۳)

۲. احسان: در روابط همسران، احسان یک تعامل الهی (نحل، ۹۰؛ مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۶۷، ص ۱۹۶ و

۲۴۷؛ کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۲۴۰؛ پسندیده، ۱۳۹۴، ص ۱۳۸ و سروری مجد، ۱۳۹۳، ص ۲۰۳) محسوب

می شود و شامل مولفه ها و نمودهای ذیل است:

الف) خیرخواهی؛ (توبه، ۹۱؛ لیشی واسطی، ۱۳۷۶، ص ۴۲۴؛ تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ص ۴۲۹؛

کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۲۰۸ و حر عاملی، ۱۴۰۹، ج ۲۰، ص ۱۷۰)

ب) فروتنی؛ (نساء، ۳۶؛ کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۱۲۴ و سالاری فر، ۱۳۹۳، ص ۲۱۵-۲۱۶)

ج) صبر و تاب آوری؛ (یوسف، ۹۰؛ نحل، ۱۲۷-۱۲۸؛ کلینی، ۱۴۰۷، ج ۸، ص ۸۶؛ ابن بابویه،

۱۳۶۲، ج ۱، ص ۱۴۷ و حر عاملی، ۱۴۰۹، ج ۲۰، ص ۱۵۷)

د) پیوندجویی؛ (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۱۰۷؛ ابن شعبه حرانی، ۱۳۶۳، ص ۸۱؛ لیشی واسطی،

۱۳۷۶، ص ۴۳۹؛ مجلسی، ۱۴۰۴، ج ۸، ص ۳۸۲ و دستغیب، ۱۳۸۹، ص ۲۳۶)

ها) مدیریت گفتار؛ (لیثی واسطی، ۱۳۷۶، ص ۴۷، ۵۰ و ۳۱۸ و کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۱۱۶)
(و سخاوت؛ (انسان، ۱۰؛ آل عمران، ۱۳۴؛ بقره، ۱۷۷؛ کلینی، ۱۴۰۷، ج ۵، ص ۷۲ و ۵۱۰ و مجلسی،
۱۴۰۳، ج ۴، ص ۱۱)

(ز) صداقت و راستی؛ (بقره، ۱۷۷؛ توری، ۱۴۰۸، ج ۸، ص ۴۵۸ و ابن بابویه، ۱۳۶۲، ج ۲، ص ۶۱۸)
۳. حسن خلق: از اصول مهم متمرکز بر رابطه با همسر است (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۱، ص ۹۴ و ج ۷،
ص ۳۰۳؛ لیثی واسطی، ۱۳۷۶، ص ۲۰۷ و ۲۶۳ و ۲۷۷؛ ابن بابویه، ۱۳۶۲، ج ۱، ص ۳۲۴؛ ابن شعبه حرانی،
۱۳۶۳، ص ۱۴ و کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۱۰۲) و شامل مولفه‌ها و نمودهای زیر است:

الف) الفت گیری و الفت پذیری؛ (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۱۰۲)

ب) نرم خویی و انعطاف پذیری؛ (ابن بابویه، ۱۴۱۳، ج ۴، ص ۴۱۳ و کلینی، ۱۴۰۷، ج ۵، ص ۳۲۵)
ج) خوش گوئی؛ (ابن بابویه، ۱۴۱۳، ج ۲، ص ۶۱۹)

د) خوش رویی؛ (همان)

ه) ایجاد هیجان‌های مثبت؛ (ادخال سرور) (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۸، ص ۲۴۴ و ج ۶، ص ۶؛
مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۱۰۰، ص ۲۶۸ و محمدی ری شهری، ۱۳۹۱، ج ۳، ص ۴۶۸)
(و خشنودی در خشنودی‌ها و ناخشنودنشدن در ناخوشایندی‌ها؛ (محمدی ری شهری،
۱۳۸۷، ج ۷، ص ۴۹۲ و پسندیده، ۱۳۹۱، ص ۶۱)

ز) کنترل خشم؛ (حلوانی، ۱۴۰۸، ج ۱، ص ۸۹ و پسندیده، ۱۳۹۱، ص ۶۲)

۴. تدبیر منزل (لیثی واسطی، ۱۳۷۶، ص ۱۸۲ و ۳۰۳ و ۳۷۰؛ ابن ابی جمهور، ۱۴۰۵، ج ۴، ص ۳۹؛ برقی، ۱۳۷۱،
ج ۱، ص ۱۷ و سجادی، ۱۳۷۵، ص ۱۸۱) به عنوان اصلی اخلاقی در روابط همسران مورد توجه قرار
می‌گیرد و دارای مولفه‌ها و نمودهای زیر است:

الف) تقسیم امور بر اساس نقش‌های همسران در زندگی؛ (نساء، ۳۴؛ زارعی توپخانه و
جان بزرگی، ۱۳۹۵، ص ۱۰۶-۱۳۷؛ حر عاملی، ۱۴۰۹، ج ۲، ص ۱۷۲؛ حلوانی، ۱۴۰۸، ج ۱، ص ۵؛
کلینی، ۱۴۰۷، ج ۵، ص ۵۱۸ و فیض کاشانی، ۱۴۱۵، ج ۱، ص ۳۳۲)، به همراه تقسیم اوقات
شبهانه‌روزی (ابن حمید، ۱۴۲۶، ص ۱۳ و ابن شعبه حرانی، ۱۳۶۳، ص ۲۰۳)

ب) تعاون و همیاری؛ (مائده، ۲؛ محمدی ری شهری، ۱۳۹۱، ج ۳، ص ۴۵۶؛ کلینی، ۱۴۰۷، ج ۵، ص ۸۶؛
ابن سعد، ۱۴۰۵، ج ۱، ص ۲۷۵؛ حلوانی، ۱۴۰۸، ج ۲، ص ۲۳ و مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۱۰۱، ص ۱۳۲)
ج) میانه روی در مصرف؛ (ابن بابویه، ۱۳۶۲، ج ۱، ص ۵۴ و ۲۷۱؛ حلوانی، ۱۴۰۸، ص ۳۲؛ مجلسی،

۱۴۰۳، ج ۷۵، ص ۱۲؛ تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ص ۲۳ و ۴۶۹ و کلینی، ۱۴۰۷، ج ۵، ص ۳۲۳)

(د) مشورت و هم‌فکری؛ (بقره، ۲۳۳؛ طلاق، ۶؛ نوری، ۱۴۰۸، ج ۸، ص ۳۴۴ و مصباح یزدی،

۱۳۸۷، ج ۳، ص ۸۰-۸۱)

۵. تأمین نیازها: اعضای خانواده دارای نیازهای گوناگونی هستند که تأمین درست، معتدل و

به موقع آن نیازها، در تحقق روابط سالم و پرنشاط و رشد‌دهنده، نقشی اساسی دارد. از این رو، شناخت و تأمین این نیازها در زندگی، مهم و کلیدی است (حرعاملی، ۱۴۰۹، ج ۱۷، ص ۲۳؛ کلینی، ۱۴۰۷، ج ۴ و ص ۴۹؛ حمیری، ۱۴۱۳، ص ۱۲۰؛ نوری، ۱۴۰۸، ج ۱۳، ص ۵۴؛ ابن بابویه، ۱۴۱۳، ج ۳، ص ۱۶۸ و پاینده، ۱۳۸۲، ص ۲۷۵). مولفه‌های ناظر بر این اصل، هر چند به عنوان یک اصل قانونی و شرعی انگاشته شده است؛ اما همسران برای تأمین این نیازها در موقعیت‌های خاص باید اخلاق محور رفتار کنند. مولفه‌های این اصل عبارت است از:

(الف) تأمین و توسعه نیازهای زیستی با بهره‌مندی جمعی در راستای برآورده کردن علایق

یکدیگر و در نظر گرفتن توانایی فراهم‌آوری این نیازها؛ (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۵، ص ۸۸،

۵۱۱ و ۵۱۲؛ طوسی، ۱۴۰۷، ج ۶، ص ۱۸۶؛ ابن حمید، ۱۴۲۶، ص ۲۱۴؛ مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۶۸،

ص ۳۹۴ و حرعاملی، ۱۴۰۹، ج ۱۲، ص ۵۵).

(ب) تأمین نیاز جنسی با محوریت اخلاق جنسی؛ (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۳، ص ۴۱۷؛ همان، ج ۵،

ص ۵۰، ۴۹۶ و ۵۶۷ و ج ۶، ص ۴۴۸، ۴۸۵ و ۵۱۰؛ محمدی ری‌شهری، ۱۳۹۱، ج ۴،

ص ۱۰، ۱۸، ۲۴ و ۳۲؛ حرعاملی، ۱۴۰۹، ج ۲، ص ۱۲۹ و ج ۲۰، ص ۱۷۱؛ ابن بابویه، ۱۴۱۳، ج ۳

و ص ۵۵۵؛ حمیری، ۱۴۱۳، ص ۱۶۰؛ طوسی، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۳۷۱ و مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۵۹،

ص ۳۲۷ و ج ۱۲، ص ۵۷۹)

(ج) تأمین نیازهای روانی عاطفی مانند امنیت (ابن بابویه، ۱۴۱۳، ج ۴، ص ۳۷۰؛ سالاری‌فر،

۱۳۹۳، ص ۱۰۲؛ ورام، ۱۳۶۹، ج ۱، ص ۶ و تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ص ۲۸۹)، نیازهای زیباشناختی

(لیثی واسطی، ۱۳۷۶، ص ۴۵ و ۲۲۲ و ۲۹۸) مانند صداقت (همان)، وقار (همان)، گفتار

مثبت (ابن شعبه حرانی، ۱۳۶۳، ص ۳۷)، زیبایی ظاهری (حرعاملی، ۱۴۰۹، ج ۵، ص ۶)،

نیاز به عشق و تعلق (نوری، ۱۴۰۸، ج ۸، ص ۳۶۲ و سالاری‌فر، ۱۳۹۳، ص ۱۱۴) و نیاز به

احترام و حرمت بخشی از سوی یکدیگر (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۱۷۳؛ طوسی، ۱۴۰۷، ج ۸،

ص ۱۴۱؛ حرعاملی، ۱۴۰۹، ج ۱۵ ص ۱۷۲ و مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۲۹، ص ۳۴۶) محقق می‌شود.

جدول یافته‌های مربوط به اصول و مولفه‌های اخلاقی متمرکز بر رابطه با همسر

۴. یافته‌های مرتبط با روایی و اعتبار مدل اخلاقی روابط همسران مبتنی بر متون اسلامی

الف) ضریب شاخص روایی محتوایی (CVI) اصول و مولفه‌های اخلاقی همسران متمرکز بر خویشتن

ضریب شاخص روایی محتوایی (CVI) اصول اخلاقی	ضریب شاخص روایی محتوایی مولفه‌های اخلاقی (CVI)
عدالت: ۰.۹ < ۸۱٪	۱. تنظیم و اعتدال در بیش: ۰.۹ < ۸۱٪ ۲. تنظیم و اعتدال در گرایش: ۰.۹ < ۸۱٪ ۳. تنظیم و اعتدال در رفتار: ۱.۰ < ۱۰۰٪
خودشناسی و خودسازی: ۰.۹ < ۸۱٪	۱. شناخت و تنظیم حیات نباتی: ۰.۹ < ۸۱٪ ۲. شناخت و تنظیم حیات حیوانی: ۰.۹ < ۸۱٪ ۳. شناخت و تنظیم حیات انسانی (طبیعی): ۰.۹ < ۸۱٪
صبر و خوشن داری: ۱.۰ < ۱۰۰٪	۱. نهفتگی و درنگ: ۰.۹ < ۸۱٪ ۲. پایداری: ۰.۹ < ۸۱٪ ۳. اراده رفتار نیک: ۰.۹ < ۸۱٪ ۴. رضامندی: ۰.۹ < ۸۱٪ ۵. تعالی: ۰.۹ < ۸۱٪
عفت و پاکدامنی: ۰.۹ < ۸۱٪	۱. کنترل میل جنسی: ۱.۰ < ۱۰۰٪ ۲. کنترل نگاه: ۱.۰ < ۱۰۰٪ ۳. عفت کلامی: ۱.۰ < ۱۰۰٪ ۴. عفت در لدام و بدن: ۱.۰ < ۱۰۰٪
محاسبه و مراقبه: ۱.۰ < ۱۰۰٪	۱. مراقبت از آلدیشه: ۱.۰ < ۱۰۰٪ ۲. مراقبت از قلب (عواطف و احساسات): ۱.۰ < ۱۰۰٪ ۳. مراقبت از زبان (گفتار): ۱.۰ < ۱۰۰٪ ۴. مراقبت از گوش (شنیدن): ۱.۰ < ۱۰۰٪ ۵. مراقبت از چشم (دیدن): ۱.۰ < ۱۰۰٪ ۶. بررسی و ارزیابی رفتار: ۱.۰ < ۱۰۰٪ ۷. تنبیه: ۱.۰ < ۱۰۰٪

ب) ضریب شاخص روایی محتوایی (CVI) اصول و مولفه های اخلاقی متمرکز بر رابطه با همسر

ضریب شاخص روایی محتوایی اخلاقی (CVI)	ضریب شاخص روایی محتوایی اصول اخلاقی (CVI)
۱. محبت کلامی: $\leq 1.00\%$ ۲. نگاه رحیمانه (عاطفی): $\leq 1.00\%$ ۳. محبت جسمی (لمسی): $\leq 1.00\%$ ۴. احسان: $\leq 1.00\%$ ۵. سپاسگزاری: $\leq 1.00\%$ ۶. ملاقات های جذاب: $\leq 1.00\%$ ۷. رفق و مدارا: $\leq 1.00\%$ ۸. بخوش بینی: $\leq 1.00\%$ ۹. حیا (حشمت و احترام): $\leq 1.00\%$	مودت و رحمت: $\leq 1.00\%$
۱. خیر خواهی: $\leq 0.81\%$ ۲. فروتنی: $\leq 0.81\%$ ۳. صبر و تاب آوری: $\leq 0.81\%$ ۴. پیوند جویی: $\leq 1.00\%$ ۵. جود و سخاوت: $\leq 0.81\%$ ۶. صداقت: $\leq 0.81\%$ ۷. مدیریت گفتار: $\leq 0.81\%$	احسان: $\leq 1.00\%$
۱. الفت گیری و الفت پذیری: $\leq 1.00\%$ ۲. نرم خوئی و انعطاف پذیری: $\leq 1.00\%$ ۳. بخوش گوئی: $\leq 1.00\%$ ۴. بخوش رویی: $\leq 1.00\%$ ۵. ایجاد هیجان های مثبت (ادخال سرور): $\leq 1.00\%$ ۶. کنترل خشم: $\leq 1.00\%$ ۷. خشنودی در خوشایندها و ناختنود نشدن در ناخوشایندها: $\leq 1.00\%$	حسن خلق: $\leq 1.00\%$
۱. تقسیم امور بر اساس نقش های همسران: $\leq 1.00\%$ ۲. تعاون و همکاری: $\leq 1.00\%$ ۳. میانه روی در مصرف: $\leq 1.00\%$ ۴. مشورت و همفکری: $\leq 1.00\%$	تدبیر منزل: $\leq 1.00\%$
۱. تأمین نیازهای زیستی و فیزیولوژیکی: $\leq 1.00\%$ ۲. تأمین نیاز جنسی: $\leq 1.00\%$ ۳. تأمین نیازهای روانی و عاطفی: $\leq 1.00\%$	تأمین نیاز: $\leq 1.00\%$

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش صورت گرفته به دنبال ارائه یک مدل اخلاقی یکپارچه و سازمان یافته مبتنی بر متون اسلامی به منظور ارتقاء کیفیت روابط همسران است. پژوهش‌هایی که در این راستا انجام شده، به ارائه مدل جامعی که شامل مبانی، اصول و مولفه‌ها در روابط اخلاقی مثبت همسران باشد، نپرداخته است. از جمله این پژوهش‌ها می‌توان به این موارد اشاره کرد: پژوهش سالاری فر (۱۳۹۳) با عنوان: طراحی زوج درمانی شناختی رفتاری؛ تحقیق رضوانی (۱۳۷۸) با عنوان: نقش اخلاق در تنظیم و تحکیم خانواده؛ کتاب‌های حسین زاده (۱۳۸۶ و ۱۳۸۸) با عنوان: همسران سازگار، راهکارهای سازگاری؛ دو کتاب دلشاد تهرانی (۱۳۸۸) با عنوان: درسنامه اخلاق زندگی؛ پژوهش صفورایی (۱۳۸۸) با عنوان: اثربخشی رعایت آموزه‌های اخلاق اسلامی در کارآمدی خانواده، و پژوهش گنججور و همکارانش (۱۳۹۰) با عنوان: سبک مسئله محور. این پژوهش‌ها مبتنی بر یک یا چند مفهوم و سازه اخلاقی بوده و فقط به برخی عوامل اخلاقی در راستای رضامندی و کیفیت روابط زوجین صورت گرفته است. برای ارائه این مدل جامع، مبانی هستی‌شناختی، انسان‌شناختی و معرفت‌شناختی، از منابع و متون اسلامی استخراج شد که هر کدام از این مبانی، پایه و اساس اصول و مولفه‌های مثبت اخلاقی در روابط همسران محسوب می‌شود. باور همسران به اینکه رفتارهای آنها در محضر خداوند است، رفتارهای مثبت اخلاقی آنها را شکل می‌دهد و ارتقا می‌بخشد یا این‌که آثار رفتارهای همسران، به این دنیا منحصر نمی‌شود؛ بلکه هر فردی، ثمره آن را در آخرت خواهد دید، انگیزه رفتارهای اخلاقی مثبت را در خانواده تقویت می‌کند. بر اساس مبانی انسان‌شناختی، همسران شایسته، خلیفه خداوند هستند، از کرامت الهی برخوردارند، با اراده و اختیار، منش اخلاقی مثبت را برمی‌گزینند و به یکدیگر، نیاز عاطفی و زیستی دارند. برای داشتن روابط رضایت‌بخش میان همسران، نیازمند به‌کارگیری اصول اخلاقی مثبت در رابطه با خود و همسر هستند. اصول اخلاقی مثبت، گزاره‌های تجویزی و بایدمحموری هستند که از مبانی انسان‌شناختی، هستی‌شناختی و معرفت‌شناختی استنتاج می‌شوند و معیار رفتار قرار می‌گیرند. این اصول در دو سطح اخلاقی جای می‌گیرند. سطح اول مربوط به اصول اخلاقی متمرکز بر خویشستن است. اینکه هر یک از همسران برای تعاملات مثبت با یکدیگر به این اصول اخلاقی نیاز دارند: ۱. عدالت ۲. خودشناسی و خودسازی ۳. عفت و خویشتنداری ۴. محاسبه و مراقبه ۵. صبر و تاب‌آوری. سطح دوم اصول اخلاقی، که به طور مستقیم بر روابط همسران نقش دارند، عبارتند از: ۱. مودت و رحمت ۲. احسان ۳. حسن خلق ۴. تدبیر منزل و ۵. تأمین نیاز، که مولفه‌ها و نمودهای اخلاقی مثبت از وجود این اصول در روابط همسران حکایت می‌کند.

فهرست منابع

- قرآن کریم، (۱۳۷۳ش)، ترجمه محمد مهدی فولادوند، تهران و قم: دارالقرآن الکریم.
۱. نهج البلاغه، (۱۳۸۰ش)، شریف الرضی، محمد بن حسین، ترجمه محمد دشتی، قم: طلیعه نور.
۲. ابن بابویه، محمد بن علی بن الحسین، (۱۳۷۸ش)، عیون اخبار الرضا علیه السلام، مصحح: مهدی لاجوردی، تهران، نشر جهان.
۳. _____، (۱۳۶۲ش)، الخصال، مصحح: علی اکبر غفاری، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
۴. _____، (۱۴۱۳ق)، من لا یحضره الفقیه، ۴ جلد، مصحح: علی اکبر غفاری، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
۵. لیشی واسطی، علی بن محمد، (۱۳۷۶ش)، عیون الحکم و المواعظ، مصحح: حسین حسینی بیرجندی، قم: دار الحدیث.
۶. ابن ابی الحدید، عبد الحمید، (۱۴۰۴ق)، شرح نهج البلاغه لابن ابی الحدید، مصحح: محمد ابوالفضل ابراهیم، ۱۰ جلد، قم: مکتبه آیه الله المرعشی النجفی.
۷. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی، (۱۳۶۳ش)، تحف العقول، مصحح: علی اکبر غفاری، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
۸. آل رسول، سوسن و محمد خانی، طیبه، (۱۳۹۰ش)، «اصول موثر در روابط صمیمانه همسران با الگوبرداری از اسوه های قرآنی»، مطالعات راهبردی زنان، ش ۵۲.
۹. ابن شهر آشوب مازندرانی، محمد بن علی، (۱۳۷۹ش)، مناقب آل ابی طالب علیهم السلام، ۴ جلد، قم: علامه.
۱۰. ابن ابی جمهور، (۱۴۰۵ق)، عوالی اللئالی العزیزیه فی الأحادیث الدینیّه، مصحح: مجتبی عراقی، قم: دار سید الشهداء للنشر.
۱۱. ابن حمید، صالح بن عبدالله، (۱۴۲۶ق)، موسوعه نضرة النعیم فی مکارم اخلاق آل الرسول، ۱۲ جلد، جده: دار الوسیله.
۱۲. ابن سعد، محمد بن سعد، (۱۴۰۵ق)، الطبقات الکبری، ۹ جلد، بیروت: دار بیروت.
۱۳. امین زاده، محمد رضا، (۱۳۷۸ش)، اخلاق اسلامی، قم: موسسه در راه حق.
۱۴. بردی اوزونی دوجی، رحمان، خدابخشی کولایی، آناهیتا، (۱۳۹۱ش)، «اثربخشی آموزش گروهی برنامه افزایش مهارت های مقابله زوج ها بر کیفیت ارتباط زوج های ناسازگار»، مجله علوم رفتاری، ش ۱۹.
۱۵. برقی، احمد بن محمد بن خالد، (۱۳۷۱)، المحاسن، ۲ جلد، قم: دار الکتب الإسلامیه.
۱۶. بیرونی کاشانی، راضیه و باقری، خسرو، (۱۳۸۷)، «مبانی و اصول اخلاق تدریس بر اساس فلسفه اخلاق اسلامی»، مجله روان شناسی و علوم تربیتی، ش ۸۰.
۱۷. پاینده، ابوالقاسم، (۱۳۸۲ش)، نهج الفصاحه، تهران: دنیای دانش.
۱۸. پسندیده، عباس، (۱۳۹۴ش)، رضایت زناشویی، قم: دار الحدیث.

۱۹. پسندیده، عباس، (۱۳۹۱ش)، «چیستی حسن خلق و تأثیر آن بر روابط اجتماعی»، علوم قرآن و حدیث، ش ۶۶.
۲۰. تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد، (۱۳۶۶ش)، تصنیف غرر الحکم و درر الکلم، مصحح: مصطفی درایتی، قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم.
۲۱. حافظی، معصومه، (۱۳۸۷ش)، اصول اخلاقی حاکم بر روابط همسران از دیدگاه قرآن کریم، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه مفید.
۲۲. حر عاملی، محمد بن حسن، (۱۴۰۹ق)، وسائل الشیعه، ۲۰ جلد، قم: مؤسسه آل البیت علیه السلام.
۲۳. حلوانی، حسین بن محمد بن حسن، (۱۴۰۸ق)، نزهة الناظر و تنبيه الخاطر، قم: مدرسه الإمام المهدی علیه السلام.
۲۴. حمیری، عبدالله بن جعفر، (۱۴۱۳ق)، قرب الاستاد، قم: مؤسسه آل البیت علیه السلام.
۲۵. خلیلی، سلیمه؛ افشار، لیلا و عباسی، محمود، (۱۳۹۰ش)، «بررسی تعلیم و تربیت اخلاقی از دیدگاه ابن سینا»، فصلنامه تاریخ پزشکی، ش ۸.
۲۶. دستغیب، عبدالحسین، (۱۳۸۹ش)، آیین زندگی، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
۲۷. دلشاد تهرانی، مصطفی، (۱۳۸۳ش)، خلاصه سیره نبوی: دفتر چهارم: سیره خانوادگی، تهران: دریا.
۲۸. دیلمی، حسن بن محمد، (۱۴۰۸ق)، اعلام الدین فی صفات المؤمنین، قم: مؤسسه آل البیت علیه السلام.
۲۹. زارعی توپخانه، محمد؛ جان بزرگی، مسعود و بستان، حسین، (۱۳۹۵)، «اصول و الگوی تعاملی همسران و خانواده درمانگری مذهبی»، پژوهشنامه روانشناسی اسلامی، ش ۳.
۳۰. سالاری فر، محمدرضا؛ موسوی اصل، سید مهدی، شجاعی، محمد صادق و دولتخواه، محمد، (۱۳۹۳ش)، «بهداشت روانی با تکرش به منابع اسلامی، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
۳۱. سالاری فر، محمدرضا، (۱۳۹۳ش)، طراحی زوج درمانی شناختی رفتاری مبتنی بر متون اسلامی و مقایسه کارآمدی آن با زوج درمانی شناختی رفتاری توسعه یافته در افزایش رضایت زناشویی زوج ها، رساله دکتری، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
۳۲. سالاری فر، محمدرضا؛ یوتسی، سیدجلال، شریفی محمدحسین، (۱۳۹۲ش)، «کاربرد اخلاق اسلامی در مشاوره زناشویی»، فصلنامه اخلاق، ش ۹.
۳۳. سجادی، جعفر، (۱۳۷۵ش)، فرهنگ علوم فلسفی و کلامی، تهران: امیرکبیر.
۳۴. سروری مجد، علی، (۱۳۹۳ش)، «ابعاد فرهنگ احسان در قرآن و سنت»، مطالعات فرهنگ و ارتباطات ش ۲۸.
۳۵. سواری، کریم، عبدی پور رسول، (۱۳۹۶ش)، «بررسی اثربخشی آموزش مهارت های محاسبه نفس بر تعهد اخلاقی و خودکنترلی دانش آموزان دختر»، روانشناسی دین، ش ۲.
۳۶. سیفی قوزلو، سیدجواد و همکاران، (۱۳۹۴ش)، «رابطه بین اخلاق، ارزش های شخصی و رضایت زناشویی در بین زوجین در شهر مغان»، فصلنامه مشاوره و روان درمانی خانواده، ش ۱۶.
۳۷. صادقی، هادی و سبجانی نیا، محمدتقی، (۱۳۹۰ش)، «جایگاه شناخت خود در رفتار اخلاقی انسان»، پژوهشنامه اخلاق، ش ۱۲.
۳۸. مسعود صفایی مقدم بهاء الدین رحمانی محمدجعفر پاک سرشت سید منصور مرعشیصفایی مقدم، مسعود؛

- رحمانی، بهاء الدین، پاک سرشت، محمدجعفر و مرعشی، سید منصور، (۱۳۹۵ش)، «مبانی و اصول اخلاق اسلامی ارتباط معلم با دانش آموزان»، پژوهشنامه مبانی تعلیم و تربیت، ش ۱.
۳۹. صفورایی پاریزی، محمد مهدی، (۱۳۸۸ش)، «اثربخشی رعایت آموزه های اخلاق اسلامی در کارآمدی خانواده»، فصلنامه معرفت اخلاقی، ش ۱.
۴۰. طباطبایی، سید محمدحسین، (۱۴۱۷ق)، المیزان فی تفسیر القرآن، ۲۰ جلد، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
۴۱. طبرسی، حسن بن فضل، (۱۳۷۰ش)، مکارم الأخلاق، قم: نشر الشریف الرضی.
۴۲. طوسی، محمد بن الحسن، (۱۴۱۴ق)، الأمالی، مصحح: مؤسسة البعثة، قم: دار الثقافة.
۴۳. _____، (۱۴۰۷ق)، تهذیب الأحکام، ۱۰ جلد، مصحح: حسن الموسوی خرسان، تهران: دار الکتب الإسلامية.
۴۴. فیض کاشانی، ملامحسن، (۱۴۱۵ق)، تفسیر الصافی، ۵ جلد، تحقیق: حسین اعلمی، تهران: انتشارات الصدر.
۴۵. کلینی، محمد بن یعقوب، (۱۴۰۷ق)، الکافی، ۸ جلد، مصحح: علی اکبر غفاری و محمد آخوندی، تهران: انتشارات دار الکتب الإسلامية.
۴۶. مازندرانی، محمد صالح بن احمد، (۱۳۸۲ق)، شرح الکافی: الأصول و البروزة، ۱۲ جلد، مصحح: ابوالحسن شعرانی، تهران: المكتبة الإسلامية.
۴۷. محمدی ری شهری، محمد، (۱۳۹۱ش)، دانشنامه قرآن و حدیث، ۱۶ جلد، قم: دارالحدیث.
۴۸. _____، (۱۳۸۹ش)، میزان الحکمه، ۱۴ جلد، قم: دارالحدیث.
۴۹. _____، (۱۳۸۷ش)، حکمت نامه پیامبر اعظم، ۱۴ جلد، مترجم: گروه مترجمان، قم: دارالحدیث.
۵۰. مرحمتی، زهرا و یوسفی، فریده، (۱۳۹۴ش)، «بررسی رابطه بین ابعاد صبر و بهزیستی روان شناختی»، پژوهش های اخلاقی، ش ۲۲.
۵۱. مجلسی، محمدباقر، (۱۴۰۳ق)، بحار الأنوار، ۱۱۱ جلد، مصحح: جمعی از محققان، بیروت: دار احیاء التراث العربی.
۵۲. مصباح یزدی، محمدتقی، (۱۳۸۷ش)، اخلاق در قرآن، ۴ جلد، قم: موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
۵۳. مطهری، مرتضی، (۱۳۶۸ش)، مجموعه آثار، ۲۸ جلد، تهران: صدرا.
۵۴. نوری، حسین بن محمدتقی، (۱۴۰۸ق)، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، ۲۸ جلد، قم: مؤسسه آل البيت (ع).
۵۵. وحدانی اسدی، محمدرضا، نوروزی، داریوش، فردانش، هاشم، علی آبادی، خدیجه، باقری، خسرو، (۱۳۹۵ش)، «اعتباریابی الگوی طراحی آموزشی برای آموزش اخلاق»، فصلنامه روانشناسی تربیتی، ش ۴۰.
۵۶. ورام بن آبی فراس، مسعود بن عیسی، (۱۳۶۹ش)، مجموعه ورام: آداب و اخلاق در اسلام، ترجمه تنبیه الخواطر، مترجم: محمدرضا عطایی، مشهد: بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی.
۵۷. یوسفی، ناصر، (۱۳۹۰ش)، «بررسی شاخص های روان سنجی مقیاس کیفیت زناشویی فرم تجدید نظر شده (RDAS)»، فصلنامه پژوهش های روانشناسی و بالینی و مشاوره، ش ۲.
58. Walsh, Froma, (2009), Spiritual Resources in family Therapy, New York: The Guilford Press.
59. Jill Duba Onedera, (1975), The Role of Religion in Marriage and Family Counseling.